

Binnen de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking bestond bij de fracties van de VVD, PvdA, SP, CDA, ChristenUnie en GroenLinks de behoefte de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking enkele vragen en opmerkingen voor te leggen inzake de geannoteerde agenda voor de Raad Buitenlandse Zaken Handel van 11 november 2016 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 1691) alsmede het Verslag van de Extra RBZ Handelsraad van 18 oktober 2016 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 1689) en de brief van de Minister over de stand van zaken met betrekking tot het handelsakkoord tussen de EU en Canada (CETA) (Kamerstuk 31 985, nr. 46).

De voorzitter van de commissie,
De Roon

De adjunct-griffier van de commissie,
Wiskerke

Algemeen

De leden van de VVD-fractie bedanken de Minister voor haar heldere overzicht van de stand van zaken in onderhandeling bij diverse handelsakkoorden. Kan de Minister toelichten wat de hoge ambitie van Nederland op het gebied van e-commerce in de WTO inhoudt? Welke ambities heeft Nederland en wat zijn de voorstellen van het kabinet?

De leden van de PvdA-fractie stellen vast dat de Europese Unie de afgelopen maand een fikse deuk heeft opgelopen als handelsblok. Voor de leden van de PvdA-fractie is dit niet geheel onterecht. De EU moet investeren in draagvlak voor handelsverdragen. Dat kan alleen door vernieuwende akkoorden voor te staan, waar mens, dier en het milieu beter van worden. Akkoorden die eerlijke banen en kansen opleveren, zowel hier als in ontwikkelingslanden. De leden van deze fractie hebben er vertrouwen in dat de EU in staat is dergelijke verdragen vorm te geven, maar ziet nodige verbeterpunten waar het gaat om het structureel consulteren en betrekken van belanghebbenden, inclusief maatschappelijke organisaties en vakbonden. De vorig jaar gepresenteerde Trade for All-agenda biedt handvatten voor hoe eerlijke handel eruit kan zien. Nu is het zaak om die goede intenties daadkrachtig uit te werken in heldere consultatie- en samenwerkingsstructuren met onder meer het maatschappelijk middenveld. Alleen in een dergelijke gemeenschappelijkheid is het mogelijk om de dialoog met respectievelijke tegenstanders van vrijhandel in de EU aan te gaan. Deelt de Minister deze opvatting, en is zij bereid dit binnenkort tijdens een Handelsraad te agenderen?

De leden van de SP-fractie hebben kennis genomen van de geagendeerde stukken voor het schriftelijk overleg over de RBZ Handelsraad van 11 november 2016. Deze leden hebben daarover enkele vragen en opmerkingen. De leden van de SP-fractie zouden graag horen hoe de door de Minister aangekondigde reset van handel en handelsverdragen er in de praktijk uitziet. Op welke wijze krijgt dit proces gestalte, en welke processen zijn er mee gemoeid? Wat is de status van deze reset, welke medestanders vindt de Minister aan haar zijde, en hoe is het proces ingebed in de Europese context? In het kader van de reset en het streven naar meer transparante en inclusieve onderhandelingen willen deze leden graag weten hoe open het onderhandelingsproces rondom TiSA en de hervormingen van het investeringsbeschermingsmechanisme (ISDS) zijn. Welke maatschappelijke actoren zijn actief betrokken bij de discussie over het hervormen van ISDS? Is de Minister voornemens om een openbare discussieronde met ngo's en andere betrokkenen te plannen over deze onderwerpen, en zo ja, wanneer? Is de Minister bereid om eerst grondig maatschappelijk debat te voeren over deze thema's, en maatschappelijk draagvlak te zoeken, voordat ze het mandaat aan de Europese Commissie overdraagt?

De leden van de SP-fractie vragen de Minister ook toe te lichten waarom het EU-model voor FTA's ernaar streeft om de «performance requirements» uit te bannen. Op welke wijze wordt in de toekomst gecontroleerd of en in hoeverre investeringen bijdragen aan nationale ontwikkeling?

De leden van de CDA-fractie wijzen erop dat de Europese Commissie een impactstudie gaat uitvoeren naar de cumulatieve economische effecten van handelsonderhandelingen voor de EU-landbouwsector. Volgens eerdere berichten zou deze studie in de herfst van 2016 worden afgerond. De leden van de CDA-fractie vragen de Minister naar de stand van zaken van deze impactstudie? Ook vernemen zij graag hoe de resultaten van deze impactstudie in toekomstige onderhandelingen zullen worden meegenomen. Daarbij vernemen de leden van de CDA-fractie ook graag

hoe de Minister denkt om te gaan met sectoren die getroffen worden door handelsakkoorden? Wat is het standpunt van de Europese Unie hierover? Hoe denken andere handelsministers over flankerend beleid voor getroffen sectoren?

De leden van de GroenLinks-fractie hebben kennis genomen van de geannoteerde agenda voor de Raad Buitenlandse Zaken voor Handel op 11 november en de brief van de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking over de stand van zaken met betrekking tot CETA. Zij hebben naar aanleiding hiervan een aantal vragen en opmerkingen.

Verdrag over handel in diensten (TiSA)

De leden van de SP-fractie informeren naar de datum waarop de bij het algemeen overleg van 15 september jl. toegezegde brief over TiSA naar de Kamer gestuurd wordt. Zij vragen of deze brief tijdig naar de Kamer gestuurd wordt om een inhoudelijk parlementair debat te kunnen voeren op basis van deze brief, voordat Nederland een standpunt inneemt over ondertekening van het akkoord. Zij verwachten dat deze brief een uitgebreide beschrijving bevat van de inhoud van TiSA, voor zover er overeenstemming tussen onderhandelaars is bereikt, en tevens inzicht biedt in de ambities van de EU en van Nederland op alle overige terreinen die onder TiSA worden onderhandeld. Wat was op de overeengekomen terreinen de oorspronkelijke inzet van Nederland en de EU, zo vragen de leden van de SP-fractie. Is er een ex-ante impact assessment gedaan? Is of zal voor Nederland een gedetailleerde sectorale analyse worden gemaakt van winst en verlies in termen van handel, productie en werkgelegenheid? Is de huidige onderhandelingsronde (voorlopig) de laatste onderhandelingsronde, zo willen de leden weten. Kan de Minister de Kamer informeren over de uitkomsten van deze ronde? Op 20 en 21 oktober jl. spraken de handelsministers in Oslo opnieuw de ambitie uit om voor het eind van dit jaar een akkoord te sluiten over TiSA. Op 5 en 6 december a.s. is een ministeriële top in Geneve gepland. Hoe groot is de kans dat TiSA daar en dan getekend wordt, vragen deze leden aan de Minister. Hecht de Minister nog evenzeer aan behandeling van TiSA als een gemengd akkoord, vanwege het gemengde karakter van belangrijke onderdelen, zoals kennismigratie en internationaal transport, als in het voorjaar? Zo nee, waarom niet? Zo ja, wat zal zij doen om nationale parlementaire betrokkenheid bij ratificatie te waarborgen?

In het kader van de reset van het handelsbeleid is er voor wat betreft TTIP op de pauzeknop gedrukt, zo constateren de leden van de SP-fractie met tevredenheid. Kan de Minister verklaren waarom zij niet bij TiSA, zoals bij TTIP, op de pauzeknop drukt? In het geval van TiSA is er, zoals bij CETA wel het geval was, geen sprake van een principeakkoord.

De leden van de fractie van de ChristenUnie vragen op welke manier de Kamer wordt betrokken bij de afronding van TiSA, aangezien afronding van onderhandelingen voor het eind van 2016 wordt beoogd. Kan de Minister bevestigen dat er geen sprake is van voorlopige inwerkingtreding van (onderdelen van) het verdrag? Op welke manier kan de Kamer het eindresultaat en de impact op de Nederlandse economie en samenleving zorgvuldig beoordelen, voordat wordt ingestemd met TiSA?

De leden van de GroenLinks-fractie zijn erg benieuwd naar de uitgebreide brief over de stand van zaken rond TiSA die in de geannoteerde agenda wordt aangekondigd. Met name zijn zij geïnteresseerd in de gevolgen van het akkoord voor semipublieke sectoren zoals de zorg en het onderwijs.

Het akkoord zou volgens de leden van de GroenLinks-fractie geen aanmoediging moeten zijn voor verdere privatisering van deze sectoren.

Overheden zouden het recht moeten behouden delen van deze sectoren te nationaliseren. Daarnaast zou ook dit verdrag in moeten zetten op het verbeteren van arbeidsomstandigheden en het milieu. Zal de Minister deze bezwaren adresseren in de toegezegde Kamerbrief?

EU-Canada handelsakkoord (CETA)

De leden van de VVD-fractie danken de Minister voor haar overzicht van de voortgang van het multilateraal investeringshof ICS. Deze leden zijn tevreden te horen dat Canada en de EU ondubbelzinnig hebben vastgelegd dat zij snel werk maken van het opzetten van dit investeringshof binnen CETA. De leden van de VVD-fractie zijn net zoals het kabinet erg positief over de ondertekening van CETA. De leden van de VVD-fractie willen echter benadrukken dat nu ook een vlotte ratificatie moet plaatsvinden. Wanneer verwacht de Minister het advies van de Raad van State? Kan de Minister op basis hiervan een indicatie geven van wanneer de goedkeuringwet met bijbehorende memorie van toelichting ter goedkeuring zal worden voorgelegd aan het Parlement?

De leden van de SP-fractie willen graag van de Minister weten of en in hoeverre de aanvullende juridische verklaring bij CETA gevolgen heeft voor het ICS en de verdere hervorming van dit geschillenmechanisme. Kan de Minister tevens aangeven wanneer de Raad van State naar verwachting haar advies zal uitbrengen over de goedkeuringwet en memorie van toelichting toebehorende aan CETA?

De leden van de CDA-fractie merken op dat de EU en Canada afgelopen zondag 30 oktober het CETA-akkoord getekend hebben, na toevoeging van een extra verklaring. Daarin wordt onder andere gesproken over het Investment Court System (ICS). De leden van de CDA-fractie vragen de Minister om een appreciatie van deze verklaring. Wat betekent deze verklaring volgens de Minister voor toekomstige handelsakkoorden? Welke invloed heeft deze verklaring nu op het CETA-akkoord voor de overige 27 lidstaten? Wat betekent deze verklaring voor de toekomst van het Investment Court System? Ook vragen de leden van de CDA-fractie naar de stand van zaken met betrekking tot het flankerend beleid. De Minister heeft aangegeven dat ze in overleg zal treden met verschillende partijen hierover. Heeft de Minister reeds stappen gezet met het flankerend beleid? Zo ja, welke stappen zijn dat? Zo nee, waarom niet? Aan wat voor soort maatregelen denkt de Minister?

De leden van de GroenLinks-fractie merken op dat de Minister in haar brief betreffende de stand van zaken van CETA schrijft dat de lidstaten van de EU unaniem instemden met het ondertekenen van het verdrag en de voorlopige inwerkingtreding. De leden van de GroenLinks-fractie zijn teleurgesteld over de grote snelheid van dit proces en de onmogelijkheid het verdrag te verbeteren op de punten van arbeidsrechten, klimaatdoelstellingen en investeringsbescherming. De leden van de GroenLinks-fractie vragen de Minister of het unaniem ondertekenen van het verdrag ook betekent dat iedere lidstaat van plan is te ratificeren?

De leden van de GroenLinks-fractie constateren dat in de verklaring die de Belgische overheid heeft opgesteld staat dat verschillende deelregeringen van België ernstige kritiek hebben op de wijze van geschillenbeslechting, zoals beschreven in het achtste hoofdstuk van CETA. Is het mogelijk dat het Investment Court System, de huidige wijze van geschillenbeslechting in CETA, wordt veranderd vanwege de intentie van Wallonië niet te

ratificeren, als dit ongewijzigd blijft? Ook heeft België een advies gevraagd aan het Europees Hof van Justitie omtrent geschillenbeslechting en Europese verdragen. De GroenLinks-fractie heeft er al eerder bij de Minister op aangedrongen dat Nederland een dergelijk advies zou vragen aan het Europees Hof. Is de Minister bereid zich bij deze adviesvraag van België aan te sluiten? Op welke wijze kan de uitspraak van het Europees Hof de werking van het verdrag beïnvloeden?

EU-VS handelsakkoord (TTIP)

De leden van de PvdA-fractie wijzen erop dat de Minister wederom aangeeft dat zij de «pauze» in de TTIP-onderhandelingen wil benutten voor een brede dialoog met belanghebbenden, met name uit het maatschappelijk middenveld. Ondertussen gaan de technische onderhandelingen over TTIP door, en heeft een meerderheid in de Raad zich in september jl. hier ook nadrukkelijk voor uitgesproken. In hoeverre wordt, naast de wens om de TTIP-onderhandelingen niet volledig te stoppen, de wens van Nederland om de dialoog open te breken in de Raad gedeeld? De leden van de PvdA-fractie zien graag een tijdslijn van hoe Nederland, liefst in samenwerking met andere EU-lidstaten, deze dialoog gaat invullen.

De leden van de CDA-fractie gaan in op de opmerking van de Minister in de geannoteerde agenda dat er sprake is van een «pauze in de onderhandelingen». Tegelijkertijd lezen de leden van de CDA-fractie dat er nog wel technisch overleg heeft plaatsgevonden. Kan de Minister nader duiden wat «pauze» concreet inhoudt? Op welke punten wordt in de komende periode nog verder «technisch overleg» gevoerd? De leden van de CDA-fractie vragen hoe de Minister de reflectieperiode zelf wil gaan invullen met overleg tussen verschillende partijen als belangenorganisaties, ngo's, bedrijven en vakbonden?

De leden van de fractie van de ChristenUnie vragen op welke manier de Minister maatschappelijke organisaties beter wil betrekken bij investerings- en handelsverdragen, in lijn met eerdere uitspraken over «handelsakkoorden nieuwe stijl». Genoemde leden wijzen bovendien op de 7 voorwaarden van de SER. Op welke manier krijgt de betrokkenheid van maatschappelijke organisaties en de vorming van handelsakkoorden nieuwe stijl in dit proces vorm? Wat gaat er concreet veranderen aan de Nederlandse inzet met betrekking tot TTIP?

Ziet de Minister in het kader van CETA en TTIP ruimte om ook voorwaarden te stellen aan de totstandkoming van producten en niet alleen aan de eigenschappen van het eindproduct, zo vragen de leden van de fractie van de ChristenUnie? Zo ja, gaat Nederland actief pleiten voor controle op de totstandkoming van producten, zodat eisen kunnen worden gesteld aan arbeidsrechten, milieu en dierenwelzijn bij de productie? Welke ruimte ziet de Minister om ook een onderwerp als regulatory cooperation ter discussie te stellen?

De leden van de GroenLinks-fractie zijn het met de Minister eens dat in de pauze van de onderhandelingen over TTIP een dialoog moet worden aangegaan met maatschappelijke partners. Hoe wil de Minister het gesprek aangaan met belangenorganisaties, ngo's, bedrijven en vakbonden? Kan de Minister garanderen dat de hervatte onderhandeling een breder draagvlak kennen en transparanter zullen zijn? Denkt de Minister dat onderhandelingen over TTIP spoedig weer hervat zullen worden, met het oog op de uitkomst van de presidentiële verkiezingen in de Verenigde Staten van 8 november a.s.? De leden van de GroenLinks-

fractie zouden graag weten op welke punten al overeenstemming is bereikt en welke punten nog open liggen.

EU-Mercosur Handelsakkoord

De leden van de PvdA-fractie lezen in de geannoteerde agenda dat Nederland tegen de verhoging van het quota is voor producten die niet voldoen aan de EU-standaarden voor dierenwelzijn en milieu. Kan de Minister aangeven op welke hoogte dit quota nu in de conceptstukken is vastgesteld, en over welke producten het gaat? Sommige landen wijzen op de risico's voor hun landbouwsector als gevolg van een quotaverhoging. Ook de Minister onderschrijft dit door geen ongelijk speelveld voor de landbouwsector te willen. Wanneer kan de Kamer in dit kader de brief van de Minister ontvangen over het opvangen van negatieve gevolgen voor bepaalde sectoren als gevolg van handelsakkoorden? De leden van deze fractie merken op dat Nederland wellicht ook hier een bredere Europese discussie over zou kunnen voeren.

Milieugoederenakkoord

De leden van de VVD-fractie merken op dat de Minister schrijft over een productenlijst bij het milieugoederenakkoord (EGA). Is er al een overzicht openbaar met een voorlopige lijst van producten die bijdragen aan de strijd tegen klimaatveranderingen of milieuvriendelijk zijn? Zo ja, kan de Minister deze met de leden van deze fractie delen?

De leden van de PvdA-fractie hechten veel waarde aan dit akkoord dat de handel reguleert in producten die bijdragen aan klimaat- en milieudoelstellingen. Kan de Minister de Kamer in meer detail inlichten waar de onderhandelingen nu staan, en daarbij zo concreet mogelijk zijn over de inzet van Nederland? Het streven van de Raad en het Europees parlement is om het akkoord voor het einde van dit jaar af te sluiten. De Minister schrijft in de geannoteerde agenda dat zij zich inzet voor een «geloofwaardig akkoord vanuit milieuperspectief». Betekent dit dat zij vooralsnog vraagtekens heeft bij de haalbaarheid daarvan?

De leden van de SP-fractie vragen de Minister of zij de Kamer uitvoeriger kan informeren over de voortgang van het EGA, dat nog dit jaar afgerond zou moeten worden.

Kan de Minister het precieze tijdspad schetsen, en daarbij ook ingaan op de vraag of er nog steeds niet-duurzame producten als vliegtuigmotoren en biodiesel op de lijst staan? Zo ja, kan de Minister toelichten wat de Nederlandse positie is ten aanzien van het toevoegen van dit soort goederen aan het EGA?

De leden van de GroenLinks-fractie zijn blij dat het Milieugoederenakkoord (EGA) het laatste stadium heeft bereikt. Volgens deze leden moet aandacht voor duurzaamheid en het klimaat leidend zijn in onderhandelingen over handelsakkoorden. Alleen EGA is zeker niet voldoende, in alle andere verdragen moet dezelfde focus op duurzamere en veiligere producten zijn.

Handelsdefensief instrumentarium (o.a. antidumpingmaatregelen) en Markteconomiestatus China

De leden van de VVD-fractie blijven van mening dat het kabinet zich actief moet inzetten voor een aanpassing van de lesser duty rule in het geval van structurele marktverstoring op het gebied van grondstoffen en/of grote overcapaciteit. Handel is een belangrijke pijler voor de Nederlandse

economie en biedt veel werkgelegenheid. Wanneer de Europese Unie qua snelheid achterblijft op andere machtsblokken met maatregelen tegen dumping, ontstaat een ongelijk speelveld en een risico op vermindering van werkgelegenheid. De belangen van de sector en consument moeten hierbij worden meegewogen.

De leden van de PvdA-fractie hebben met interesse gelezen dat de Europese Commissie op korte termijn met een voorstel komt op grond waarvan de EU haar huidige antidumpingbeleid kan handhaven, ook nadat in december China de markteconomiestatus (MES) krijgt. Is de Minister bereid om in (of en marge van) haar BCN-fiche over dit onderwerp ook in detail in te gaan op de effecten die dit heeft voor het antidumpingbeleid van de EU? Is het aannemelijk dat de punten van modernisering van het handelsdefensief instrumentarium waarover in de Raad reeds consensus bestaat (zoals het verkorten van de antidumping-termijn), al in dit voorstel terugkomen? En kan de Minister ingaan op de actuele standpunten van de lidstaten die tot nog toe met Nederland optrokken tegen het inperken van de lesser duty rule?

De leden van de CDA-fractie danken de Minister voor haar brief over de «lesser duty rule». Wat deze leden betreft, komt er een snelle hervorming van het handelsdefensieve systeem. Sinds 2013 wordt reeds gesproken over een hervorming, waarmee aangetoond wordt dat maatregelen tegen dumping te langzaam genomen worden. In de ogen van de leden van de CDA-fractie moeten niet alleen de belangen van schadelijdende sectoren, maar ook die van de verwerkende industrie en de consumenten worden meegenomen. Kan de Minister een nadere analyse geven van de opstelling van andere landen over dit onderwerp? Verwacht de Minister dat er tijdens deze Handelsraad overeenstemming kan worden bereikt over de modernisering? Hoe duidt zij de oproep van de Europese raad om te komen tot een evenwichtig akkoord?

De leden van de fractie van de ChristenUnie wijzen op de situatie dat de import van walsdraad is vertienvoudigd. Ondanks de maatregelen komt er dus een enorme hoeveelheid staal het land binnen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de heffingen niet hoog genoeg zijn. Welke conclusie trekt de Minister uit deze gegevens? Ook bij zonneglas had de lesser duty rule een negatief effect op de invoer van het materiaal, zo constateren de leden van de fractie van de ChristenUnie. Daarom werden allerlei speciale maatregelen rond de heffingen getroffen. Kan de Minister een dergelijke aanpak ook steunen in het geval van staal? Zo nee, waarom niet? De leden van de fractie van de ChristenUnie wijzen op de noodzaak van de lesser duty rule om een afweging van belangen te laten plaatsvinden. Bovendien is er ook een «union interest» maatregel die kijkt naar het belang van de EU als geheel. Hoe weegt de Minister deze regelgeving tegen elkaar af?

De leden van de fractie van de ChristenUnie wijzen erop dat tussen de grote handelsblokken geen invoerrechten bestaan in geval van staal. Dat maakt dat voor staal en de dumping van staal bijzondere maatregelen nodig zijn en dat de lesser duty rule in bijzondere gevallen niet moet worden toegepast. Is de Minister bereid dit te bepleiten en de andere staalproducerende landen zoals Duitsland, Frankrijk en Italië te steunen in hun standpunt in de Raad? De leden van de fractie van de ChristenUnie vragen bovendien of de Minister bereid is om in de Raad steun uit te spreken voor de voorstellen van de Commissie om de lesser duty rule anders te interpreteren in geval van «massive overcapacity» of «raw materials distortions». Indien zij hiertoe niet bereid is vragen deze leden haar dit standpunt toe te lichten.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen de Minister waarom Nederland zich verzet tegen het inperken van de lesser duty rule. Welke impact zou een hervorming zoals de Europese Commissie voorstelt, hebben op de economie van alle Europese lidstaten? Welke impact heeft een hervorming op de minst ontwikkelde landen?

Multilateraal investeringshof

De leden van de PvdA-fractie hebben met bijzondere interesse kennisgenomen van de ontwikkelingen inzake het op te richten multilateraal investeringshof. De inspraakprocedure voor derden ziet er goed uit, onder meer dankzij de afspraken over een transparant proces, de mogelijkheid tot het bijwonen van zittingen en zelfstandig kunnen interveniëren door third party intervention. Naar verwachting wordt de Raad in het najaar van 2017 gevraagd om het onderhandelingsmandaat aan de Europese Commissie af te geven. Hoe worden vanaf dat moment sociale partners en het maatschappelijk middenveld betrokken bij verdere ontwikkelingen? De leden van de PvdA-fractie zien graag dat er ook tijdens de onderhandeling op vertrouwelijke basis consequent wordt geconsulteerd met derden. Ook zien de leden eind dit jaar graag de kabinetsreactie op het onderzoek naar bindende geschillenbeslechting over duurzaamheidsbepalingen in de akkoorden tegemoet. Kan de Minister bevestigen dat de bevindingen uit dit onderzoek worden meegenomen bij de totstandkoming van het multilateraal investeringshof?

Hoewel reeds is vastgesteld in CETA dat dit multilateraal hof het in CETA afgesloten Investment Court System (ICS) gaat vervangen, blijven de fractieleden van de PvdA ook nu bij ICS mogelijkheden tot verbetering zien. Kan de Minister toelichten of, en zo ja welke, vervolgstappen zij aan ziet komen als gevolg van de Belgische Verklaring op dit punt?

De leden van de fractie van de ChristenUnie zien geen noodzaak voor het vastleggen van afzonderlijke juridische arbitrage voor multinationale investeerders. Zij wijzen op de publieke belangenafweging die in de reguliere rechtsgang binnen onze rechtsstaat al plaatsvindt. Waarom blijft de Minister zich inzetten voor een afzonderlijk juridische arbitragemechanisme, terwijl sprake is van ontwikkelde rechtssystemen in Canada, de VS en de Europese Unie?

De leden van de fractie van de ChristenUnie lezen dat de Minister verbeterpunten ziet voor het Investment Court System. Bovendien wordt de Raad naar verwachting in de herfst van 2017 gevraagd om een mandaat te geven voor het onderhandelen over een multilateraal investeringshof. Waarom wordt dit proces nu pas in gang gezet, terwijl al sprake is van ondertekening van CETA? Waarom was eerder zelfs sprake van voorlopige inwerkingtreding, terwijl ICS nog niet aan de eisen van Nederland voldoet? Erkent de Minister dat ICS nog niet voldoet, nu sprake is van verdere vormgeving van ICS en het vormgeven van legitimiteit en transparantie? Betekent dit dat ICS nog niet klaar is om in te voeren, en dat ook het vastleggen van investeringsarbitrage in handelsverdragen voorbarig is?

De leden van de GroenLinks-fractie hebben met interesse kennis genomen van de bijlage van de geannoteerde agenda aangaande een multilateraal investeringshof. De leden van de GroenLinks-fractie zouden graag de Minister willen vragen wat de voor- en nadelen zijn van een multilateraal investeringshof, overwegende dat investeerders zich ook bij de nationale rechter kunnen melden. Betekent het feit dat multilaterale investeringshoven vast onderdeel van de EU-inzet voor investeringen is, dat de EU geen verdragen meer afsluit met een ISDS-clausule? Hoeveel verdragen

met een ISDS-clausule heeft Nederland afgesloten? Worden deze verdragen opgebroken? Wanneer neemt de Minister het initiatief tot het hervormen van het Energiehandvestverdrag, waarin immers een veel benutte ISDS-clausule is opgenomen?